

A népszavazás és a választási bizottságok

1. A népszavazás helye a közjogi rendszerben

A közvetett és a közvetlen demokrácia viszonyrendszere, XXI. századi újragondolása eddig alig kiaknázott kincsesbányája a jogtudománynak.

Míg a közvetett demokrácia intézményrendszere egyértelműen megállapítható, a közvetlen hatalomgyakorlás esetében ennek létjoga kérdésként vetődik fel. Ugyanis pont arról van szó, hogy a parlament, a kormány, és egyéb szervek helyett pont a nép maga veszi kezébe a döntés lehetőségét. Eljárásjogi értelemben azonban egyértelműen van állami intézményrendszere a referendumnak. A népszavazás ugyanis olyan voksolás, ahol az állampolgárok álláspontok között eldöntendő kérdések tekintetében nyilvánítanak véleményt. Ellentétben a klasszikus választásokkal, ahol személyek vonatkozásában. Lényegében ez is egy választás, és mint ilyen a választójog egyik szelvénye, gyakorlására pedig a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény rendelkezései irányadók. Ennek értelmében a folyamat felügyelete, az eredmény megállapítása és a jogorvoslatok elbírálása a választási bizottságok hatásköre. (Az adminisztratív teendők, a technikai lebonyolítás, szervezés szervrendszere pedig a választási irodákra épül.)

Ki kell emelnünk, hogy eljárási értelemben az összes – hatáskörrel rendelkező – választási bizottság részt vesz a népszavazás folyamatában. Az országos népszavazás mellett ugyanis létezik helyi, települési referendum is. Nyilván itt a helyi választási bizottságok és a szavazatszámláló bizottságok is szerephez jutnak az eljárás felügyeletében, az eredmény megállapításában.

A választási bizottságok azonban mintegy anyagi jogi² értelemben is kulcsszereplői a választásnak. Az országos referendum esetében ugyanis az aláírásgyűjtő ívek hitelesítése, illetőleg a kérdések engedélyezése is az „országos szinthez”, a Nemzeti Választási Bizottság hatáskörébe tartoznak. Felhívjuk a figyelmet, hogy – a korábbi szabályokkal ellentétben – a helyi népszavazás engedélyezése immár nem a képviselőtestület, illetőleg a jegyző, hanem a helyi választási bizottság jogköre.

A népszavazásnak a Svájcban köztudottan hatalmas kultúrája és jelentősége van.³ Jó pár egyéb államban ismeretes⁴ a népszavazás intézménye, azonban sok olyan országot is tudnánk mondani – például Anglia, Spanyolország (ahol az Európai Unióhoz való csatlakozás óta történtek bizonyos változások) vagy a horvát, illetve a román alkotmány szintén említésre méltó - amelyek ismerik ugyan a népszavazás intézményét, azonban nem a klasszikus értelemben, a nép által kikényszeríthető módon.⁵ Általában az a jellemző a horvát és a román alkotmányra is, hogy az államfő, illetve a kormány hozza mozgásba a gépezetet, így volt ez a korábbi spanyol szabályok tekintetében is.

¹ PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék; tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Molnár Tamás Kutató Központ

² Anyagi, tartalmi szempontból maguk a kezdeményezők szabják meg az irányt (főleg a kérdések megfogalmazásával), a választási bizottság azonban gyakorlatukkal instruálják, alakítják a lehetőségeket.

³ Emellett az USA nyugati tagállamaiban beszélhetünk a népszavazás jelentős hagyományáról, viszont szövetségi szinten ennek nyomát sem fedezhetjük fel. Dezső Márta: *Képviselő és választás a parlamenti jogban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1998., 129. o.

⁴ Miért szorul háttérbe és válik marginálissá az ókorban még dominánsabb hatalomgyakorlási forma? Részben azért, mert fizikailag képtelenség minden jogszabály minden paragrafusáról referendumot rendezni. Másrészt pedig van egy vélelem, miszerint hosszú távú, stratégiai kérdésekben a napi érdekektől elvonakoztatni képes profik tudnak csak dönteni. (Ennek némileg ellentmond, hogy a hivatásos politikusok tekintetében sincsenek elvárt végzettségi kritériumok.)

⁵ Kílényi Géza: *Összehasonlító alkotmányjog*, PPKE, Budapest 2002., 9-10. o.

Hazánk mellett még többek között Litvánia, Szlovákia, illetve Szlovénia is ismeri ezt a jogintézményt.⁶

Mi az, amiben lehet, illetve nem lehet népszavazást kezdeményezni? Általában az alkotmányok ismernek bizonyos kizárt tárgyköröket, amelyekben eleve kizárják a népszavazás kezdeményezésének lehetőségét. Úgymond a népet nem tekintik „nagykorúnak” a költségvetési, adó és pénzügyi kérdésekben, úgy gondolja a tudományos közvélekedés és a politikusok is, hogy az állampolgárok nem tudják saját hosszú távú érdekeiket kellőképpen, bölcsen, objektíven mérlegelni, ezért ilyen kérdésekben inkább csak a közvetett hatalomgyakorlás legyen az irányadó, vagyis döntsön a parlament.

Ez a magyar jogban is így van, hasonlóan a szlovák rendszerhez és kicsit a portugálhoz, azonban nálunk a kizárt tárgykörök listája bővebb. Olyan szempontból nincs nehéz dolgunk, hogy az Alaptörvény rendszere álláspontom szerint nem változtatott jelentősen a korábbi alkotmányon, illetőleg annak értelmezési gyakorlatán. 1989-ben, amikor elfogadták a XVII. törvényt a népszavazásról, még kevesebb kizárt tárgykört ismert a jogszabály, így ilyen volt a klasszikus költségvetési kategória, a személyi kérdések például, de ezt az Alkotmánybíróság és az Országos Választási Bizottság (OV) gyakorlata jelentősen kitérítette.

2. A választási bizottságok státusza az új jogszabályok⁷ tükrében

A választási bizottságok a választópolgárok független szervei, amelyek a választások felügyeletére hivatottak. Ennek logikája alapján a választási bizottságok jogszerűségi döntéseket hoznak (illetve kellene hozniuk), jogszabályok alapján ítélik meg a választási eljárások törvényességét. A választási eljárásról szóló törvény alapján csupán alapelvekre is hivatkozhatnak határozataikban pl.: jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás elvére.

A törvény továbbra is „az értől az óceánig” szabályoz⁸, vagyis szinte egy kalap alatt, közös paragrafusokban rendezi a szavazatszámoló bizottságtól az országos szintig a választási bizottságok jogállását.⁹

A törvény értelmében a választási bizottságok a választópolgárok független, kizárólag a törvénynek alárendelt szervei, amelyeknek elsődleges feladata a választási eredmény megállapítása, a választások tisztaságának, törvényességének biztosítása, a pártatlanság érvényesítése és szükség esetén a választás törvényes rendjének helyreállítása.

Választási bizottságok működnek országos (NVB), területi, OEVK és helyi szinten. Választási bizottságnak minősülnek a szavazatszámoló bizottságok is. El kell határolnunk tőlük a választások adminisztratív, technikai feltételeit biztosító, szervező feladatait ellátó választási irodákat.¹⁰

⁶ Szlovákiában 350.000 aláírást követelnek meg, ez a miénkhez képest, az ország lélekszámára is tekintettel igen magas. A litván szabályok által előírt 200.000 szintén magasnak tekinthető, viszont Szlovénia 40.000-es limitje viszonylag alacsony, még az ország lakosságszámához képest is liberális, megengedő gyakorlatot teremt a választópolgárok számára. Olaszországban abrogatív vétó él, vagyis 500 000 kezdeményező (a lakossághoz képest kevés!) esetén egy törvény hatálytalanításáról írható ki népszavazás. Amennyiben a kérdéses határidő eltelik vagy az aláírások száma kevesebb, a törvény hatályba lép. Cservák Csaba: *A nép által kezdeményezett népszavazás - elméletben és a legújabb magyar gyakorlatban* In: Szabó Zsolt (szerk.) Szabadság és felelősség, Freiheit und Verantwortung. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013. 176-180. o.

⁷ Különösen a választási eljárásról szóló új törvény: 2013. évi XXXVI. törvény, a továbbiakban: Ve.

⁸ Ld. korábban 1997. évi C. törvény, illetve az eljárásra is vonatkozó 1989. évi XXXIV. törvény.

⁹ A továbbiakban a választási bizottságokra vonatkozó általános szabályokat elemezzük, külön kiemelve, ha kifejezetten az NVB-ről van szó.

¹⁰ Külön elemzést ér meg a választási bizottságok és a választási irodák viszonyrendszere. Cservák Csaba: *A választási szervek szabályozása, különös tekintettel a Nemzeti Választási Bizottságra*, (In.: Választási dilemmák, szerk.: Cserny Ákos, NKE-kiadvány) 25-27. o. Felvetődhetne, hogy a választásokkal, népszavazásokkal kapcsolatos közbeszerzésekbe az ajánlatkérői oldalon a választási bizottságoknak is jelentősebb szerepük legyen. A közbeszerzési ajánlatkérőkről ld. Arató Balázs: *A közbeszerzési jog jogorvoslati rendszere; speciális közbeszerzési jogviszonyok*, Doktori értekezés, 2014. Szeged, 33-34. o.

A Nemzeti Választási Bizottság legalább hét, a szavazatszámoló bizottság, valamint az egy szavazókörral rendelkező településen a helyi választási bizottság legalább öt, a területi választási bizottság, az országgyűlési egyéni választókerületi választási bizottság és a több szavazókörral rendelkező településen a helyi választási bizottság legalább három tagból áll.¹¹

A választási bizottságok rendkívül sajátos, vegyes testületek. Két fajta tagja van a testületeknek: választott és megbízott¹². Az új Ve. tehát teljességgel fenntartja a korábbi rekrutálási rendszert.¹³

A választási bizottság választott tagja és a Nemzeti Választási Bizottság megbízott tagja az lehet, aki az országgyűlési képviselők választásán jelöltként indulhat.¹⁴

A Nemzeti Választási Bizottság választott tagja az lehet, aki az előbbi feltételnek megfelel és jogi egyetemi diplomával rendelkezik. A választási bizottság megbízott tagja az lehet, aki az adott választáson jelöltként indulhat. Az NVB tekintetében sem túl szigorú pusztán a jogi diploma elvárása, hozzátevé, hogy ez is pusztán a választott tagokra vonatkozik. Bár országosan is rendkívül kevés a választási szakértő, de a szakmaiság záloga az lehetne, hogy pár éves kiemelkedő választójogi (de minimum alapjogi) tapasztalathoz kötnénk a tisztség elnyerését.

A választott és megbízott tagok jogai és kötelezettségei azonosak, kivéve a nemzetiségi delegáltakét¹⁵.

A választási bizottság választott tagjait tiszteletdíj¹⁶ illeti meg¹⁷.

A Nemzeti Választási Bizottság hét tagját és három póttagját a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés az előző Nemzeti Választási Bizottság választott tagjai megbízatásának lejártát megelőző kilencven napon belül választja kilenc évre. Dicséretes, hogy a belügyminiszter

¹¹ Ve. 14. §

¹² A szakzsargonban a megbízott tagra szinonimaként használt delegált tag kifejezés fogalmilag jobban magában hordozza a párkötődés érzületét.

¹³ Magam – talán meglepő módon – nem tartottam volna fenn a kétféle tagság rendszerét. A kétharmados kormánytöbbség idején azonban rossz üzenete lett volna a csupán (kormánytöbbségű) parlament által megválasztott testületnek. A testület quasi bírói jellegéhez híven azt a finomítást tenném, hogy a köztársasági elnök nevezné ki – a pártok javaslatai alapján – a megbízott tagokat. (Esetleg a cseh és szlovák alkotmánybíró-jelöléshez hasonlóan kétszeresen több jelölt közül.)

¹⁴ A törvény negatív feltételeket is ismer. (Ve. 18. §.) A választási bizottságnak nem lehet tagja

a) a köztársasági elnök,
b) a háznagy,
c) képviselő,
d) alpolgármester,
e) jegyző,
f) másik választási bizottság tagja, választási iroda tagja,
g) a Magyar Honvédséggel szolgálati jogviszonyban álló személy, valamint
h) jelölt.

Nem lehet a választási bizottság *választott tagja* továbbá

a) párt tagja,
b) a választókerületben jelöltet állító jelölő szervezet tagja,
c) a választókerületben induló jelölt hozzátartozója,
d) a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló törvény szerinti központi államigazgatási szervvel vagy a választási bizottság illetékességi területén hatáskörrel rendelkező egyéb közigazgatási szervvel kormányzati szolgálati jogviszonyban, szolgálati vagy más, munkavégzésre irányuló jogviszonyban álló személy a közalkalmazott kivételével, állami vezető.

A törvény tehát e tekintetben is disztíngvál a megbízott és választott tagok között, mindazonáltal a megbízott tagok összeférhetlenségi szabályai is eléggé szigorúnak tekinthetők.

¹⁵ Ve. a 41. § (3) bekezdésében és a 45. § (3) bekezdésében foglaltak.

¹⁶ A Nemzeti Választási Bizottság választott tagjai tiszteletdíjának havi összege a közszolgálati tisztviselői illetményalap tízszerese. A Nemzeti Választási Bizottság elnöke tiszteletdíjának havi összege a közszolgálati tisztviselői illetményalap tizenötszöröse. Ez az összeg a többi közjogi tisztségviselőéhez viszonyítva még mindig csekélynek tűnik. Különösen autentikus az összehasonlítás a többi testületi jellegű, parlament választotta szervek tagjaival összevetve. Ez különösen az NVB fontosságát tekintve eklatáns, e szerv döntése nélkül ugyanis nem alakulhat meg népszuverenitást megtestesítő parlament. Az is sajátos a közjogi rendszerünkben, hogy nem a miniszteri vagy államtitkári javadalmazáshoz méri a törvény az NVB tagjainak tiszteletdíját.

¹⁷ Ve. 19. §

által jelölt korábbi OVB-hez képest protokollárisan méltóbb és függetlenebbnek tekinthető államfőhöz került a tisztségviselők jelölése.

A Nemzeti Választási Bizottság tagjának és póttagjának megválasztásához a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

A Nemzeti Választási Bizottság további egy-egy tagját azok a pártok bízzák meg¹⁸, amelyekhez tartozó képviselők az Országgyűlésben képviselőcsoportot alkotnak. E bekezdés alapján nincs lehetőség bizottsági tag megbízására az országgyűlési képviselők általános választása kitűzésének napja és az Országgyűlés alakuló ülésének napja között. Az országgyűlési képviselők általános választásának kitűzését követően a Nemzeti Választási Bizottság további egy-egy tagját az országos listát állító jelölő szervezetek bízzák meg. Az Európai Parlament tagjai választásának kitűzését követően a Nemzeti Választási Bizottság további egy-egy tagját a listát állító jelölő szervezetek bízzák meg¹⁹.

A területi választási bizottság, az országgyűlési egyéni választókerületi választási bizottság és a helyi választási bizottság további egy-egy tagját a választókerületben jelöltet, illetve listát állító jelölő szervezetek, valamint a választókerületben induló független jelöltek bízzák meg.

A szavazatszámoló bizottságba, valamint az egy szavazókörral rendelkező településen a helyi választási bizottságba a választókerületben jelöltet, illetve listát állító jelölő szervezetek, valamint a független jelöltek két-két tagot bízhatnak meg.

*A Nemzeti Választási Bizottság a választással kapcsolatos jogszabályok egységes értelmezése érdekében a választási szervek számára iránymutatást adhat ki.*²⁰ Az iránymutatás kötelező jogi hatással nem rendelkezik, kizárólag iránymutató jellegű, ellene jogorvoslatnak helye nincs. Az iránymutatást a választások hivatalos honlapján közzé kell tenni. A korábbi állásfoglalással szemben tehát az új jogértelmezési aktus egyértelműen csupán ajánlásnak tekinthető. Az állásfoglalás tekintetében megoszlottak a vélemények²¹. Ehhez képest ez kissé visszaesés, noha a jogállamiság szempontjából nagyon fontos, hogy a jogszabály legalább egyértelműen állást foglal a (nem) kötelező mivolta tekintetében²².

Rendkívül öröndetes, hogy – a szakma részbeni ösztönzéseképp – a választási bizottságok végre érdemi, fajsúlyos szankciókat alkalmazhatnak.

A Ve. 218. § (2) bekezdése értelmében, amennyiben a választási bizottság a kifogásnak²³ helyt ad,

- megállapítja a jogszabálysértés tényét,
- a jogsértőt eltiltja a további jogszabálysértéstől,
- a választási eljárást vagy annak a jogorvoslattal érintett részét megsemmisíti és megismételteti,
- bizonyos esetkörben bírságot is kiszabhat.

¹⁸ Egy rendkívül jelentős vita végére tett némileg pontot az időközben beiktatott 19. § (4) bekezdés. Ennek értelmében a Nemzeti Választási Bizottság megbízott tagjai az eskü- vagy fogadalom letételétől kezdődően a megbízatásuk ideje alatt, legfeljebb azonban az általános választás napját megelőző ötvenedik naptól az általános választás napját követő huszadik napig, a Nemzeti Választási Bizottság választott tagjait megillető havi tiszteletdíjjal megegyező mértékű tiszteletdíjra, illetve annak időarányos részére jogosultak. Ez az egyértelmű előrelépés ténye mellett felveti annak kérdését, hogy a ciklus közben, a frakciókkal rendelkező pártok által jelölt tagok vajon miért nem részesülnek tiszteletdíjban...

¹⁹ Ve. 27. §

²⁰ Ve. 51. §

²¹ Találkoztam olyan szakmai tézissel is, miszerint az OVB-állásfoglalás nem is kötelező, csak iránymutató. Erre viszont nem létezett semminemű jogszabályi utalás. Álláspontom szerint fogalmilag kizárt, hogy egy jogszabály (Ve.) egy szervet fölhatalmaz saját értelmezésére, de az az értelmezés ne lenne kötelező. Argumentum a contrario: ha a jogszabály nem tartaná kötelezőnek az állásfoglalást, akkor nem mondaná ki, hogy nincs ellene helye jogorvoslatnak. A nem kötelező aktusokkal szemben ugyanis eleve fel sem merülhet a jogorvoslat kérdése. Szakmai nézetem szerint az OVB állásfoglalása lényegében nem más, mint maga az értelmezett törvény.

²² Magam a következő kompromisszumos megoldást javasoltam: Az állásfoglalás a választási szervekre nézve kötelező. Az állásfoglalással szemben a jogértelmezés alaptörvény-ellenessége címén három napon belül az Alkotmánybíróságnál lehet fellebbezni.

²³ Ezen szankciók irányadók a további jogorvoslatoknál, illetőleg a bírósági felülvizsgálatnál is.

A választási bizottság annak eldöntésében, hogy indokolt-e a bírság kiszabása, illetve a bírság mértékének megállapításában az eset összes körülményeit – így különösen a jogsértéssel érintettek körének nagyságát, a jogsértés súlyát és területi kiterjedtségét, a jogsértés ismétlődő jellegét – veszi figyelembe. A bírság összegének megállapításakor figyelembe kell venni azt is, ha a jogsértés nyilvánvalóan szándékos volt. A bírság legmagasabb összege természetes személy esetén a kötelező legkisebb munkabér havi összegének ötszöröse, egyébként a kötelező legkisebb munkabér havi összegének tizenötszöröse. A bírság, ha azt a kötelezett az azt kiszabó határozat jogerőre emelkedésétől számított tizenöt napon belül nem fizette meg, adók módjára behajtandó köztartozásnak minősül, amelyet a Nemzeti Választási Iroda megkeresésére az állami adóhatóság szed be.²⁴

Az új Ve. is – a korábbihoz hasonlóan – a 3 napos eljárási határidőket (mely eleve szinte abszurdan rövid) jogvesztőnek tekinti. Ezen szabály generális jellege jelentős elméleti veszélyeket rejt magában, mely az alábbi gondolatmenettel igazolható. Amennyiben egy szoros verseny esetén választópolgárokat a szavazás napján ad absurdum emberrablással akadályoznak meg a voksolásban, még ha ezt a büntetőbíróság az elkövetők több éves szabadságvesztésre ítélésével kellő súllyal szankcionálja is, ennek nem lehet visszaható hatálya az eredményre nézvést. Annak ellenére, hogy mondjuk kétségtelen bizonyítást nyer, hogy az egyik párt győzelme a bűncselekménynek tulajdonítható. Bármennyire is groteszk példa ez, rámutat a jogvesztő határidők tarthatatlanságára. (A levezetés, emberrablás helyett behelyettesítve enyhébb súlyú bűncselekményekkel, sajnos már valamivel életszerűbbnek tűnik, és a választás teljes demokratizmusának komoly csorbulását jelentheti. És ehelyütt a fokozott óvatosságot a már sokszor említett jogtudat és jogi kultúra hiányosságai és a történelmünk rossz emlékü öröksége indokolja.)

Az új Ve. egészen speciális médiajogi hatásköröket is telepít az NVB-hez. A médiaszolgáltatók és a sajtó, illetve a filmszínházak választási kampányban való részvételével, – az e törvény rendelkezéseinek megsértésével – kapcsolatos kifogást a Nemzeti Választási Bizottság bírálja el. Körzeti és helyi illetve lekérhető médiaszolgáltatással vagy nem országosan terjesztett sajtótermékkel kapcsolatos kifogást az országgyűlési képviselők választásán és az Európai Parlament tagjainak választásán a médiatartalom-szolgáltató székhelye vagy lakóhelye szerint illetékes országgyűlési egyéni választókerületi választási bizottság, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán, valamint a nemzetiségi önkormányzati képviselők választásán a médiatartalom-szolgáltató székhelye vagy lakóhelye szerint illetékes területi választási bizottság bírálja el.

A kifogásban a kérelmező megjelöli, vagy lehetőség szerint csatolja a törvénysértés bizonyítékaul szolgáló műsorszámot vagy médiatartalmat. A megjelölt műsorszámot az illetékes választási bizottság – amennyiben szükséges és a kérelmező nem csatolta – hivatalból szerzi be.

Ha a választási bizottság a kifogásnak helyt ad, jogkövetkezményként kötelezi a médiatartalom-szolgáltatót, hogy határozata rendelkező részét

- a) napilap és internetes sajtótermék, valamint lekérhető médiaszolgáltatás esetében a határozat közlésétől számított három napon belül, a jogsértő közléshez hasonló módon,
- b) más időszaki lap esetében a legközelebbi számban, a jogsértő közléshez hasonló módon,
- c) lineáris médiaszolgáltatás esetében a határozat közlésétől számított három napon belül, a jogsértő közléssel azonos napszakban és ahhoz hasonló módon tegye közzé.

A választási bizottság továbbá bírságot is kiszabhat. Annak eldöntésében, hogy indokolt-e a bírság kiszabása, illetve a bírság mértékének megállapításában az eset összes körülményeit – így különösen a jogsértéssel érintett médiaszolgáltató fajtáját, vételkörzetét, a jogsértéssel érintett sajtótermék jellemzőit, a jogsértés súlyát és a jogsértés ismétlődő jellegét – veszi figyelembe. A bírság összegének megállapításakor figyelembe kell venni azt is, ha a jogsértés nyilvánvalóan

²⁴ Ve. 219. §

szándékos volt. *A bírság legmagasabb összege a kötelező legkisebb munkabér havi összegének ötvenszerese.*²⁵

*Az is külön vizsgálat tárgya lehet, hogy – mivel kampányidőszakban a médiával kapcsolatos jogsértéseket is elbírálja – megfelel-e az NVB függetlensége a Médiahatóság státuszának.*²⁶

3. Az országos népszavazás kezdeményezése

Miként lehetséges népszavazást kezdeményezni? E vonatkozásban a joganyag folyamatos változásokon keresztül nyerte el jelenlegi tartalmát. Az 1990-es évek elején még az aláírások összegyűjtését követően kellett csak engedélyeztetni, úgymond hitelesíttetni a kérdést, azonban ez oda vezetett, hogy feleslegesen dolgoztatták a választópolgárokat, jó párszor több százezer aláírás úgy került az OVB asztalára, hogy már lehetett tudni, abban a kizárt tárgykörben nem lehet népszavazást tartani. Az 1997-es jogszabály-alkotási láz, az Alkotmány módosítása, illetőleg az 1998. évi III. törvény teremtette meg a nagyjából mai napig ható feltételeket. Az új Alaptörvény és a népszavazási törvény sem változtatott érdemben a kritériumokon. Röviden ezek a költségvetési és adó kérdések, személyi ügyi kérdések, a parlament feloszlása, a közkegyelem kérdése, a különleges jogrend, a hatályos nemzetközi szerződésekből eredő kötelezettségek tartoznak ide, de az Alkotmánybíróság értelmezési gyakorlata ezt kitágította. Az OVB és az ő érvelésüket elfogadva az Alkotmánybíróság úgy döntött, hogy az Alkotmány módosításáról sem lehet népszavazást rendezni. Az új Alaptörvény ezt a megszorítást kifejezetten szövegszerűen is tartalmazza már, ami nem túl öröndetes, de legalább a jogbiztonságot szolgálja az egyértelműség.²⁷

1998 óta először az Országos Választási Bizottsághoz kell benyújtani a kérdést hitelesítésre, az OVB pozitív vagy negatív döntésével szemben is jogorvoslattal lehetett fordulni az Alkotmánybírósághoz, az Alaptörvény elfogadását követően pedig a Kúria vált a második jogorvoslati fórummá.²⁸ Az NVB megalakulása után megörökölte az OVB hatásköreit. Egyedül a már korábban összegyűjtött aláírások nyomán parlament által elrendelt népszavazás határozathozatala vonatkozásában van még mindig jogorvoslati hatáskör az Alkotmánybíróságnál. Az OVB és gyakorlatát átvéve az Alkotmánybíróság folyamatosan 1990-et követően, 1993-ban is hozott vonatkozó döntéseket, szám szerint az 52/1997-es AB határozatot emelném ki. Az Alkotmánybíróság úgy érvelt, hogy az alkotmánymódosításról eleve nem lehet népszavazást tartani.²⁹

²⁵ Ld. Ve. 151-152. §.

²⁶ Álláspontom szerint a Médiatanács a szigorúbb alkalmassági feltételek, az összetettebben szabályozott jelölési folyamat, a magasabb tiszteletdíj, valamint az újraválaszthatóság tilalma mellett még függetlenebbnek tekinthető. És olyan vonatkozásban – elvi síkon – szakavatottabbnak is, hogy jöllehet a „választási médiajog” a választási és a médiajog metszetének tekinthető, a Médiatanácsra vonatkozó médiajogi képzettségi kritériumok szigorúbbak, mint az NVB-re irányadó választójogi szakmai kritériumok. Ld. 2010. évi CLXXXV. törvény 123-130. §. (Tegyük hozzá azt is, hogy a Médiatanács eljárásának mögöttes joga a KET., ellentétben a választási szervekkel, ahol nincs meg ez a szubszidiárius anyag.)

²⁷ „Az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdés a) pontja alapján a népszavazás éppenséggel nem módosíthatja az Alaptörvényt és a benne foglalt alkotmányos jogokat. E mérce elfogadásával tehát népszavazási kezdeményezés csak olyan tárgykörben válik lehetségessé, amely ugyan érinti az Alaptörvényben biztosított valamely alapjogot, ám azt nem módosítja.” Téglási András: *Azért a nép az úr? A népszavazás aktuális alkotmányjogi kérdései az Alaptörvény elfogadása óta.* MTA Law Working Papers 2014/19. Magyar Tudományos Akadémia / Hungarian Academy of Sciences Budapest ISSN 2064-4515 9. o.

²⁸ Az kérdéses, hogy alkotmányjogi panasz keretében a Kúria döntése támadható-e az Alkotmánybíróságon. Az Alkotmánybíróság már több döntésében – így például a 31/2013. (X. 28.) AB határozatban és 1/2014. (I. 21.) AB határozatban – is felülvizsgálta (és megsemmisítette) a Kúria népszavazási eljárás során hozott – OVB határozatokat helybenhagyó – végzéseit. Ez egyes megközelítések szerint felveti az aktivizmus aggályát. Ld.: Téglási András: *A népszavazáshoz való jog mint alapjog.* Acta Humana – Emberi jogi közlemények. Új folyam II. 2014/2. szám 94-96. o.

²⁹ Magam a következő érveléssel azonosulni tudok, mindazonáltal az OVB tagjaként – tiszteletben tartva a jogorvoslati fórumként szolgáló Alkotmánybíróság álláspontját – véleményem kifejtése mellett hasonló esetekben az elutasítás mellett voltam kénytelen szavazni.

Magyarországon - egyes balti államok rendszerével szemben - a népszavazás eredménye, döntése még önmagában nem jogszabály, nem helyezkedik el sehol a jogforrási hierarchiában. Csupán egy kötőerőt jelent a parlamentre nézve, melynek értelmében a népszavazás eredményeképp kötelessége a parlamentnek jogszabályt alkotni. Az 1989-es törvényt követően az 1998. évi III. törvény nem tartalmazott ilyen értelmű rendelkezést. Én magam civil indítvánnyal fordultam az Alkotmánybírósághoz annak kezdeményezésére, hogy állapítsa meg a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet, miszerint semmilyen jogszabály nem rendezi mit is jelent pontosan, hogy a népszavazás eredménye kötelező a parlamentre nézve. Az Alkotmánybíróság öt évet követően úgy döntött - ekkor csatlakozott hozzám Szigeti Péter, az Országos Választási Bizottság nevében is, noha alább olvasható egészen más érveléssel -, hogy az indítvány helytálló, a jogalkotónak rendeznie kell pontosan mit jelent ez a kötelesség. Ekkor került be a népszavazásról szóló 1998. évi III. törvénybe, hogy a népszavazást követő 180 napon belül törvényt kell alkotnia a parlamentnek, illetőleg három éven keresztül - hasonlóan a szlovák rendszerhez - nem lehet a referendum eredményét sem törvényhozás, sem újabb népszavazás kezdeményezése révén megváltoztatni. Ez egy igen fontos lépcsőfoknak tekinthető ebből a szempontból. Az új népszavazási törvény³⁰ követi ezt a rendszert.

Magam használtam először ezen érvet, miszerint mindennek van áttételesen valamilyen költségvetési vonatkozása, így erre való hivatkozással nem lehet megtagadni egy kérdés átengedését, hisz akkor semmiben nem lehetne referendumot rendezni. (Annak idején ez az érvrendszer először a kórháztörvényes népszavazás vitája során hangzott el, és akkor a kérdés hitelesítését eredményezte.) Ilyen szempontból minden, aminek költségvetési vonatkozása van, egyenesen kizárná minden kérdésben a népszavazást. Ezért az Alkotmánybíróság ennek a különvéleménynek helyt adva úgy döntött, hogy csak az adott évi költségvetési törvényről, illetőleg leegyszerűsítve olyan témakörökről nem lehet népszavazást kezdeményezni, amelyekben ennek folyományaképpen a költségvetési törvény módosítása válna indokolttá.³¹

Azon szakmai nézet mellett teszek hitet, hogy ha a választópolgárok előbb nyújtanak be egy kérdést, mint ahogy a kizáró körülmény beáll, *quasi* a megelőzés irányadó, a választópolgároké az elsőbbség, és rendeltetésellenes egy időközben bevezetett jogszabállyal kilőni a referendum lehetőségét. A büntetőeljárásban is vezérelv, hogy a bűncselekményt az elkövetéskori törvény

Az alkotmány 28/C. §-ában volt egy erre vonatkozó kitétel, mely szerint nem lehet népszavazást tartani az alkotmánynak a népszavazásra vonatkozó részéről. A *contrario* értelmezéssel - jogbölcséleti tankönyvek az a *contrario* értelmezés iskolapéldájaként nyilvántartják ezt az esetet -, ebből következően az alkotmány más vonatkozásaiban van mód népszavazás kezdeményezésére. Többen ezt az álláspontot vallották, Kilényi Géza professzor volt az Alkotmánybíróság érvelésének egyik leghangosabb kritikusa, mely nagy hatással volt a szemléletem kialakításában.

Az Alkotmánybíróság a következőket mondta ki a határozatában: mivel az alkotmányozás rendjét maga az alkotmány szigorúan és részletesen rögzíti és ezen eljárási szakaszok között nem szerepel a népszavazás, ezért következőképpen az alkotmány módosításáról eleve nem lehet referendumot kezdeményezni. Kilényi professzor ellenérv-rendszere a következőképpen szólt: a törvényhozás menetét is részletesen megszabja az alkotmány. A törvényalkotás folyamatában sem szerepel a népszavazás, mint esetleges szakasz. Következőképpen semmilyen törvényalkotási tárgyban nem lehetne népszavazást kezdeményezni. Márpedig mivel Magyarországon a törvényhozás a hatókörét mindenre kiterjesztheti, így semmiben nem lenne mód népszavazás kiírására. Erre mondja a jog, hogy *argumentum ad absurdum*, vagyis abszurd következtetés, melynek fényében egyértelmű, hogy az álláspont nem helyes. Itt szeretnék utalni arra, hogy létezik egy olyan kategória – Kilényi Géza olvasatában is – miszerint elképzelhetők közjogilag kötött döntések. Ez azt jelenti, hogy valamilyen más jogszabályból fakadóan a parlamentnek kötelessége megszavazni – egyéb előírásokból fakadóan – egyes döntéseket, ezt is ilyennek, Ld. Kilényi i.m. 18-26. o.

³⁰ 2013. évi CCXXXVIII. törvény

³¹ Még mindig fenntartom, hogy nem ártana e kizárt tárgykört még pontosabban megfogalmazni. Népszavazás-pártiságom ellenére aggályosnak tartanám, ha csak annyi lenne a tilalomfő: az adott évi költségvetésről nem lehet népszavazást kezdeményezni. Amennyiben például valaki azt indítványozná, hogy ad absurdum a 2020-as költségvetés kiadási főösszegéből 40%-ot egészségügyre kell költeni, az teljességgel megbénítaná a néphatalmat képviselő akkori kormánytöbbséget. A helyes megfogalmazás nagyjából az lehetne: olyan népszavazás tilalmazott, mely kifejezetten állami költségvetésről szól, valamint konkrétan a költségvetési törvény módosítását indukálná, illetőleg alapban befolyásolna egy későbbi költségvetési törvény létre hívását.

szerint kell elbírálni, kivéve, ha az új szabály enyhébb.³² Talán kicsit demagógnak hangzik, de elgondolkodtató: amihez joga van a bűnözőnek, ahhoz már nincs joga az egyszerű állampolgárnak?! Kissé hasonló összefüggés, hogy az is aggályos volna, ha az állam bármilyen kérdésben a népszavazási kezdeményezés benyújtását követően nemzetközi szerződést kötne, és ezáltal az elrendelésekor annuláltatná a korábban engedélyezett referendumot.³³

Az Alkotmánybíróság említett határozataiban többször kimondta: a közvetlen demokrácia (népszavazás) a hatalomgyakorlás kivételes formája, kivételes megvalósulása esetén azonban a közvetett demokrácia (parlament) fölött áll. A közvetett hatalomgyakorlás létjogát két tényező indokolja. Az egyik praktikussági: lehetetlen minden kérdésben a népet megkérdezni. A másik abból az elméletből indul ki, miszerint az állampolgárok közössége nem tudja (egy kiskorúhoz hasonlóan) objektíven, szakmailag megítélni, hogy számára hosszú távon mi az előnyös (lásd magas adók), ezért célszerű, ha erről egy külön szervezet dönt. És mivel főleg az utóbbi tézist sokan vitatják, ezért vannak tételesen, szigorúan megállapított kizárt tárgykörök, melyeknél – a népfelség elve miatt – tilos több tilalomfát állítani.

Kérdéses, ezen alkotmánybíróági értelmezési szemlélet hogyan fog hosszú távon alakulni az Alaptörvény szövege alapján.³⁴

*OVb-tagként kialakítottam egy ars poeticát, amelyet a római jog reguláinak mintájára a következőképpen fogalmaztam meg: in dubio pro plebe – kétség esetén a nép javára kell ítélni. Általában a jogszabályok nem egyértelműek. Ez egyrészt szakmailag gyenge minőségük folyománya, másrészt viszont megjegyzendő, hogy minden élethelyzetre képtelenség előre felkészülnie a jogalkotónak, tehát ideális esetben is szükségszerű, hogy valamilyen értelmezési vezérelv legyen segítségünkre. Az öröklési jogban a „favor testamenti” elve szerint kétség esetén az örökhagyó lehető legteljesebb akarátának jegyében kell eljárni. Az „in dubio pro reo” elmélet értelmében a büntetőeljárás során teljes bizonyítottság hiányában a vádlott javára kell ítélni. Ezek mintájára alakítottam ki ítélezési gyakorlatomban az „in dubio pro plebe” lemmát, miszerint, amennyiben a népszavazás átengedése tekintetében nem egyértelműek a vonatkozó rendelkezések, kétség esetén hitelesíteni kell a népszavazási kezdeményezést.. Ebben a rendszerben ugyanis nincs ellenérdekű fél, az egyszerű állampolgár áll mintegy szemben a mindenkori államhatalommal. A korábbi Alkotmány és az új Alaptörvény is népszuverenitás talaján áll, vagyis minden hatalom forrása maga a nép.*³⁵

A törvény kifejezetten kimondja, hogy mely esetben nincs mód, nem pedig azt teszi főszabállyá – a szűk kivételek sorjáztatásával –, hogy a népszavazás tilos. A választópolgárok összességének ugyanis jogi érdeke a népszavazás. Jogelméletileg, aki esetlegesen a tandíj bevezetését a világ legjobb ötletének tartja, és vágyát alig lehet csillapítani, hogy befizethesse már azt a csekket, az is akkor fejezheti ki hivatalos formában ez irányú véleményét, ha megtartják a referendumot.

A korábbi alkotmány és az Alaptörvény szerint – habár az Alaptörvény gyakorlata majd meglátjuk hogyan fog alakulni – gyakorlatilag főszabály a népszavazás. Amennyiben a kizárt tárgykörök között nem szerepel az adott téma, tehát a 28/C. §-ban, illetőleg az Alaptörvény 8. cikkében, úgy abban az esetben, ha nincs konkrét kizáró tényező, akkor a népszavazást, a kérdést hitelesíteni, a referendumot pedig engedélyezni kell. Remélhetőleg az új Alaptörvény gyakorlata alapján is ez lesz majd a jogalkalmazó szervek ars poeticája, az OVb jogutódjaként létrejött Nemzeti Választási Bizottság is ezt az értelmezési utat fogja követni.

³² Ez kapcsolatban áll az alább kifejtett „in dubio pro plebe” elmélettel, valamint az 52/1997. AB határozattal.

³³ Magam többször használtam ezt szóbeli előadások alkalmával. Érdekes, hogy a nemzetközi szerződések „mindenhatósága” vonatkozásában lényegében ugyanezen megállapítást tartalmazza Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete*, Dialóg Campus, Budapest-Pécs 2007., 163. o.

³⁴ Az Alaptörvény Alapvetésében található B) cikk alapján:

..
(3) A közhatalom forrása a nép.

(4) A nép a hatalmát választott képviselői útján, *kivételesen közvetlenül* gyakorolja.

³⁵ Ahogy magam szoktam mondani többször: nem az állam kegye a népszavazás, hanem a „nép kegye” a parlamenti kormányzás.

Ki kell emelnünk, hogy a népszavazási kampány mennyire szabályozatlan még a hagyományos választási eljáráshoz képest is³⁶. Noha ugyanazok a szabályok vonatkoznak a referendumra, itt azonban nem személyek vagy pártok között döntenek a választópolgárok, hanem álláspontok között, ehhez igazítva véleményem szerint egy kicsit kazuisztikusabban kellene megfogalmazni a vonatkozó normákat. Továbbá az 52/1997-es AB határozat kimondta, hogy nem lehet a népszavazás célját megghiúsítani onnantól kezdve, hogy azt a kérdést hitelesítették. Gyakorlatilag ez egy AB határozat indokolásában öltött testet.

„Ennek a nem anyagi természetű hatáskörmegosztásnak döntő következményei vannak a közvetlen és a képviseleti hatalomgyakorlás hierarchikus viszonyára, továbbá az előbbi függetlenségére nézve. A kezdeményezés támogatottságának teljesülése automatikusan a képviseleti szerv fölé helyezi a közvetlen hatalomgyakorlást. Az Országgyűlés az adott népszavazási kérdés tekintetében végrehajtói szerepbe kerül, s azt kell biztosítani, hogy a közvetlen hatalomgyakorlás eljárását ne fenyegetse semmi, egészen az eredményes népszavazásig, amikor ez a kötelessége tartalmira fordul (ti. a döntés végrehajtására). Mivel a „szabad tárgyakon” belül az eljárás uralkodik a közvetlen hatalomgyakorlás alkotmányi szabályaiban, védelmének az eljárás egészére ki kell terjednie, attól kezdve, hogy a kezdeményezés megindul.” (52/1997. AB határozat)

4. A helyi népszavazásról

Külön ki kell térnünk még a téma kapcsán a helyi népszavazásra. Helyi referendumot kezdeményezhet

- 1.) a képviselő-testület tagjainak legalább egynegyede,
- 2.) a képviselő-testület bizottsága,
- 3.) az önkormányzati rendeletben meghatározott számú választópolgár, ami nem lehet kevesebb a választópolgárok tíz százalékánál, és nem lehet több a választópolgárok huszonöt százalékánál. A képviselő-testület köteles elrendelni a helyi népszavazást, ha azt az önkormányzati rendeletében meghatározott számú választópolgár kezdeményezte.

A szervezőnek a helyi népszavazásra javasolt kérdést az aláírásgyűjtő ív mintapéldányán az aláírásgyűjtés megkezdése előtt – a kérdés hitelesítése céljából – be kell nyújtania a helyi választási bizottsághoz. (A képviselő-testület tagjai és bizottsága az általuk kezdeményezett helyi népszavazásra javasolt kérdést – hitelesítés céljából – benyújtják a helyi választási bizottsághoz.)

A helyi népszavazásra javasolt kérdést úgy kell megfogalmazni, hogy arra egyértelműen lehessen válaszolni, továbbá a helyi népszavazás eredménye alapján a képviselő-testület el tudja dönteni, hogy terheli-e döntéshozatali kötelezettség, és ha igen, milyen döntés meghozatalára köteles.

Igencsak feltűnő új szabály, hogy a helyi népszavazásra javasolt kérdés nem tartalmazhat szemérem sértő vagy más módon megbotráncóztató kifejezést. (Sajnos a politikai közbeszéd alapján nem indokolatlan ezen norma.)

Ha a kezdeményezés a helyi népszavazás jogintézményének alkotmányos céljával és rendeltetésével nyilvánvalóan ellentétes³⁷, továbbá ha az aláírásgyűjtő ív nem felel meg a jogszabályi feltételeknek, a helyi választási iroda vezetője a kérdést a benyújtásától számított öt napon belül határozattal elutasítja, és a kérdést nem terjeszti a helyi választási bizottság elé.

³⁶ Tovább bonyolítja az eljárási kérdéseket a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező állampolgárok esetleges részvételi lehetősége. Ld.: Téglási András: *Népszavazás – határok nélkül (?)* In: Cserny Ákos (szerk.): *Határtalan választások. Tanulmányok a külhoni állampolgárok választása témakörében.* Nemzeti Községi Szolgálati Egyetem, Választási Rendszerek Kutatóműhely, Budapest, 2014. 229 – 242. o.

³⁷ Illetőleg, ha vagy nem felel meg a 2013. évi CCXXXVIII. törvény 35. §-ában, a 36. §-ában és a 38. § (1) és (2) bekezdésében foglalt feltételeknek.

A helyi választási iroda vezetőjének határozata ellen jogorvoslatnak helye nincs, de a szervező a kérdést ismételten benyújthatja. Az ismételten benyújtott kérdés hitelesítését a helyi választási bizottság napirendjére kell tűzni.

Ha a szervező a kérdést a helyi választási iroda vezetője elutasító határozatának közlését követő tizenöt napon belül nyújtja be ismételten, a 38. § alkalmazásában az első benyújtás időpontját kell a kérdés benyújtása időpontjának tekinteni.

A helyi választási bizottság a kérdés hitelesítéséről vagy annak megtagadásáról a benyújtásától számított harminc napon belül dönt. A helyi választási bizottság a kérdést akkor hitelesíti, ha az az e törvényben a kérdéssel szemben támasztott követelményeknek megfelel. A szervező által benyújtott kérdés csak abban az esetben hitelesíthető, ha az aláírásgyűjtő ív is megfelel a jogszabályban foglalt előírásoknak.

A helyi választási bizottság a kérdés hitelesítésével kapcsolatos határozatát nyolc napon belül az önkormányzat hivatalos lapjában vagy a helyben szokásos módon közzéteszi.

A kérdést hitelesítő döntés elleni jogorvoslati határidő eredménytelen elteltét – jogorvoslat esetén a törvényszék hitelesítő határozatot helybenhagyó vagy a kérdést hitelesítő döntésének a helyi választási bizottsággal való közlését – követő öt napon belül a helyi választási iroda vezetője hitelesítési záradékkal látja el az aláírásgyűjtő ív mintapéldányát, és azt átadja a szervezőnek. Az aláírásgyűjtő ív átadásának feltétele, hogy a szervező az adatkezelést az adatvédelmi nyilvántartásba bejelentse.³⁸

Felhasznált irodalom

- BALOGH Zsolt – HOLLÓ András (szerk.). *Az értelmezett alkotmány*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2000.
- CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea (szerk.): *Európai kormányformák rendszertana*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2007.
- CSERVÁK CSABA: *A választási szervek szabályozása, különös tekintettel a Nemzeti Választási Bizottságra*, (In.: Választási dilemmák, szerk.: Cserny Ákos, NKE-kiadvány)
- CSERVÁK Csaba: *A nép által kezdeményezett népszavazás - elméletben és a legújabb magyar gyakorlatban* (In: Szabó Zsolt (szerk.) Szabadság és felelősség, Freiheit und Verantwortung. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar,) 2013. 176-180. o.
- CSINK Lóránt: *A közvetlen demokrácia* (In.: Bevezetés az alkotmányjogba, szerk.: TRÓCSÁNYI László-SCHANDA Balázs), HVGORAC, Budapest 2012.
- DEZSŐ Márta: *Képviselő és választás a parlamenti jogban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1998.
- HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Osiris, Budapest 2003.
- JAKAB András (szerk.) *Az alkotmány kommentárja*, Századvég Kiadó, Budapest 2009.
- JAKAB András: *A magyar jogrendszer szerkezete*, Dialóg Campus, Pécs 2007.
- KILÉNYI Géza: *Összehasonlító alkotmányjog*, PPKE Kiadvány, Budapest 2002.
- KÖRÖSÉNYI András – TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor: *A magyar politikai rendszer*, Osiris Kiadó, Budapest 2007.
- KUKORELLI István: *Az alkotmányozás évtizede*. Korona Kiadó, Budapest 1995.
- SZENTE Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet 1945-2005*, Osiris Kiadó, Budapest 2006.

³⁸ Ld. 2013. évi CCXXXVIII. törvény 34-44. §

- BODNÁR Eszter: A választójog alapjogi tartalma és korlátai, HVGORAC, 2014. Budapest
- CSERVÁK Csaba: Közjogi rendszerünk mostohagyermekai: a választási bizottságok, Jogelméleti Szemle 2009/2. szám
- CSERVÁK Csaba: Az ombudsmantól az Alkotmánybíróságig – Az alapvető jogok védelmének rendszere, Licium-Art, 2013. Budapest
- KUKORELLI István: Az Országos Választási Bizottság és az Alkotmánybíróság feladatai az országos népszavazási kezdeményezések hitelesítési eljárásában (In: Magister artis boni et aequi Studia in honorem Németh János, szerk.: Kiss Daisy és Varga István, ELTE Eötvös Kiadó, Bp. 2003. 589-606. oldal) ü
- KUKORELLI István: Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban, Századvég Kiadó, 2006. Budapest
- PUSKÁS Imre: A választási eljárás garanciái, In.: Választástudományi tanulmányok, (szerk.: Dezső Márta-Kukorelli István), Országos Választási Iroda, 1998. Budapest
- TÉGLÁSI András: Azért a nép az úr? A népszavazás aktuális alkotmányjogi kérdései az Alaptörvény elfogadása óta. MTA Law Working Papers 2014/19. Magyar Tudományos Akadémia / Hungarian Academy of Sciences Budapest ISSN 2064-4515
- TÉGLÁSI András: *A népszavazáshoz való jog mint alapjog*. Acta Humana – Emberi jogi közlemények. Új folyam II. 2014/2. szám
- TÉGLÁSI András: *Népszavazás – határok nélkül (?)* In: Cserny Ákos (szerk.): Határtalan választások. Tanulmányok a külhoni állampolgárok választása témakörében. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Választási Rendszerek Kutatóműhely, Budapest
- ARATÓ Balázs: A közbeszerzési jog jogorvoslati rendszere; speciális közbeszerzési jogviszonyok, Doktori értekezés, 2014. Szeged, 33-34. o.